

Літаратурная гасцёўня «Жывыя сведкі вайны»

Т. Л. Кавальчук,
загадчык бібліятэкі гімназіі №2 г. Ваўкавыска

Сёлета мы адзначаем самае важнае свята – 70 годдзе Вялікай Перамогі. Мы зноў бачым святочныя салюты, на плошчы сустракаем ветэранаў з букетамі кветак, чуем ваенныя песні. Для нас гэта кожны год толькі свята. А для некаторых людзей – гэта страшныя ўспаміны, загінуўшыя родныя людзі. Няма сям’і ў нашай краіне, якую б не каснулася гэтая страшная вайна. Мільёны разбураных сям’яў, 20 мільянаў загінуўшых, якіх многія годы родныя чакалі. Але цудаў не здаралася, усе яны прапалі ў агні вайны. А тыя, хто выжыў, вярталіся ў разбураныя фашыстамі гарады і спаленыя фашыстамі вёскі. І ім трэба было, прайшоўшы пекла вайны, знайсці сілы, каб змагацца цяпер ужо з голадам і разрухай, але яны справіліся, знайшлі сілы жыць далей.

Сярод пісьменнікаў, якія займаюць адметнае месца ў беларускай літаратуры, многа франтавікоў. Агульнае ў іх тое, што яны былі сведкамі той жудаснай вайны, набылі вопыт ваеннага юнацтва, які адыграў значную ролю ў фарміраванні творчай асобы кожнага з іх.

Іван Шамякін быў не толькі ўдзельнікам вайны, але і сабіраў матэрыял для напісання сваіх твораў. Будучы пісьменнік удзельнічаў у абароне Мурманска, Кандалакшы, Петразаводска, пастаянна знаходзіўся поруч з выпрабаваннямі, праяўляў сябе ў экстрэмальных сітуацыях, добрасумленна выконваў воінскі абавязак. Быў камандзірам гарматы зенітна-артылерыйскай часці, камсоргам дывізіёна. А потым сумленна выконваў воінскі абавязак, прымаючы ўдзел у наступальных баях на тэрыторыі Польшчы, на Одэры. Як толькі скончылася Вялікая Айчынная вайна, у часопісе “Полымя” была апублікавана яго аповесць “Помста”, а потым і раман, прысвечаны партызанскаму руху на Беларусі, – “Глыбокая плынь”.

Вось якія думкі былі ў яго героя Пятра, калі ён толькі даведаўся пра пачатак вайны.

“Што ж гэта будзе? Разбурыцца шчасце, вось гэтае яго шчасце, якое ён толькі што спазнаў? Адарвуць яго ад Сашы, вось ад гэтых яе мяккіх валасоў, якія нават пахнуць шчасцем, ад яе рук, такіх пяшчотных..

Яму зрабілася жудасна ад гэтай думкі. Вайна, яе ўяўная рамантыка можа вабіць толькі дзяцей і юнакоў; для чалавека, які зразумеў сэнс жыцця і ўведаў шчасце, вайна не можа не быць страшнай і агіднай.

Пятро стараўся адагнаць гэтую жудасную думку. «Ніколі яны сюды не прыйдуць! Мы будзем біць іх на іх зямлі, калі яны адважацца напасці, на сваю не пусцім», - ён быў перакананы ў гэтым непакісна. Мы ўсе верылі, што будзем біць ворага на яго зямлі.

Васіль Быкаў таксама быў сведкам гэтай страшнай вайны. Калі пачалася вайна, будучы пісьменнік быў мабілізаваны на абарончыя работы ў інжынерны батальён. Потым былі баі на Паўднёва-Заходнім фронце, пяхотнае вучылішча ў Саратаве. З 1943 г. ваяваў на 2-м і 3-м Украінскім франтах. Быў двойчы паранены. У 1944 г. бацькі В. Быкава атрымалі

паведамленне, што іх сын можна загінуў у баях з нямецка-фашысцкімі захопнікамі каля Кіраваграда (гэта было засведчана на абеліску).

Але В. Быкаў выжыў і ваяваў далей. "Лёс збярог нам Васіля Быкава, каб ён жыў і пісаў ад імя цэлага пакалення, ад імя тых, што юнакамі спазналі вайну і ўзможнелі духам са зброяй у руках, для якіх дзень жыцця быў ровен веку жыцця", – адзначыў Чынгіз Айтматаў. Васіль Быкаў з дзеючай арміяй прайшоў Румынію, Балгарыю, Венгрыю, Югаславію, Аўстрыю — старшым лейтэнантам, камандзірам узвода палкавой, потым армейскай артылерыі. Служыў на Украіне, у Беларусі, на Далёкім Усходзе.

Пасля дэмабілізацыі (1947) жыў у Гродне, працаваў мастаком у гродзенскіх майстэрнях, у рэдакцыі абласной газеты "Гродзенская праўда" (1947-1949). У 1978 годзе пераехаў у Мінск. З гэтага часу Васіль Быкаў займаўся выключна творчай працай. У сваіх творах раскрываў трагічныя падзеі 1941-1945 гг..

Пісьменнік звярнуўся да ваеннай тэмы, каб застацца ёй верным амаль увесь час. У яго творах паўстае перад чытачом праўдзівае адлюстраванне вайны. Яго творы нязменна нясуць у сабе моцны зарад маральнай энергіі, неабходнай чалавеку сэнна. Ваенныя аповесці Васіля Быкава — гэта высокамастацкія творы, з якіх складаецца гераічны эпас пра Вялікую Айчынную вайну. У іх аўтар сцвярджае такія ідэйныя і маральныя якасці, як вернасць адвечным агульначалавечым каштоўнасцям, інтэрнацыяналізм, любоў да роднай зямлі, высокую годнасць чалавека-працаўніка і воіна. У яго кнігах паўстае праблема трагічнага, адвечнага тэма выбару ў складаных умовах акупаванай тэрыторыі і партызанскай барацьбы народа супраць фашыстаў. Не пакінуць раўнадушнымі чытачоў кнігі Васіля Быкава, нават тыя ўрыўкі, дзе гаворка ідзе пра тое, як салдаты пачулі пра перамогу над фашыстамі. Барэйку з аповесці "Пакахай мяне салдацік" гэтая шчаслівая навіна проста аглушыла, ён вырашыў за гэта нават выпіць. А потым з пачуццём неаб'ятнага шчасця паехаў да сваёй дзяўчыны Франі з намерам забраць яе з сабою, бо зразумеў, што па-сапраўднаму яе кахае, а потым з зусім іншымі пачуццямі, ён не ведаў, як яму жыць далей.

"Яшчэ не разумеючы, што гэта магло азначаць, я піхнуў разламаныя дзверы нагой і ступіў у знаёмы вестыбюль.

І адразу ўбачыў яе.

Яе маленькае, бы ў падлетка, цела знерухомела на слізкіх плітках падлогі якраз на сярэдзіне вестыбюля, дзе ўчора стаяў круглы столік. З усёй вопраткі на ёй засталася толькі разадраная на грудзях кофтачка, кароткія русыя валасы разматляліся вакол закінутай на падлогу галавы, на востранькім падбароцці сцёк і запёкся струменьчык сукравіцы. Шырока расплюшчаныя вочы невідушча глядзелі ў змрок высокага падстоля.

Я не дакранаўся да яе, толькі апусціўшы побач на кукішкі і сядзеў так, глядзеў, аглядаў яе мёртвы тварык і не ведаў, што мне рабіць - плакаць ці, можа крычаць? Дужа карцела выць і крычаць. Але хто мог пачуць мой крык, зразумець здзічэлы мой боль? Страшэнную несправядлівасць гэтай пагібелі? Вайны ці жыцця навогул..."

Страх апаноўвае сэрца, калі чытаеш творы Васіля Быкава, але вы павінны іх чытаць, калі хочаце ведаць праўду пра Вялікую Айчынную вайну. **Алесь Адамовіч** вайну сустрэў, калі яму споўнілася 15 гадоў, але свядома пайшоў на барацьбу з фашыстамі, быў сувязным, а потым байцом партызанскага атрада імя Кірава Мінскага злучэння. Дзякуючы таленту пісьменніка і дзіцячай яшчэ памяці, былі напісаны цудоўныя творы: “Вайна пад стрэхамі”, “Сыны ідуць у бой”, “Хатынская аповесць”. Дзіцячыя ўражанні не проста пакінулі след у жыцці, але і дапамаглі Алесю Адамовічу не забыць пра вайну, помніць усё жыццё.

Без слёз не магчыма чытаць той урывак з “Хатынскай аповесці”, калі карнікі гоняць усіх людзей у канец вёскі, а потым падпальваюць.

“Калі людзей усё-ткі пазапыхвалі, пазакідвалі ў свіран і нас глынула злавесная цемра, я апынуўся каля самых дзвярэй, іх зачынілі і зараз забівалі глухімі, як на могілках, ударамі. Я зноў з упартасцю вар’ята стаў шукаць, у чым яшчэ можа быць выратаванне, апошні шанец. Гэта было ва мне звыклае, партызанскае. Але я быў часткай і таго, што крычала, ірвалася, кідалася пад высокай страхой свірна. Скрэсленай, парэзанай вузкімі палосамі сонечнага святла. (Значыць, у той дзень і нават у тыя гадзіны, хвіліны ярка і шырока свяціла сонца!...)

Сонечныя палосы, слупы святла, якія падаюць зверху, дымяцца пылам. І ўжо дзіцячыя крыкі па ўсім свірне:

- Мамачка, дым.

- Ой, запалілі!

- Мамка, гэта будзе балюча, мамка, гэта будзе балюча?...”

Сведкам вайны быў і пісьменнік **Алесь Савіцкі**, і гэта яму дапамагло напісаць праўдзівыя аповесці пра вайну. З 1942 года Алесь Савіцкі быў партызанам атрада «Смерць фашызму», з 1943 года ён ужо камандзір падрыўной групы атрада «Большавік» брыгады імя Варашылава на Віцебшчыне. У 1944 годзе Алесь Савіцкі ўдзельнічаў у вызваленні Польшчы, затым у баях за ўзяцце Берліна. Быў тройчы паранены. Пасля дэмабілізацыі (1945) працаваў у рэдакцыі полацкай газеты «Большавіцкі сцяг», свае творы пачаў друкаваць з 1943 года. Усім чытачам запомніцца смелы юнак-партызан з аповесці “Белая знічка”, які ахвяруючы сваім жыццём, выратаваў партызанскі атрад, куды накіроўваліся фашысцкія карнікі. Каб знішчыць фашыстаў, ён хацеў возам наехаць на міну, але разумны конь міну абмінуў, і тады Міхась злез з воза і, навальваючыся ўсім целам на правую нагу, ударыў абцасам па звялых галоўках канюшыны.

Барвова-белы, дужа цёплы і мяккі сноп выдраўся раптоўна і бязгучна. І Міхасю падалося, што пачатак гэтага снапа не тут, на затравелай дарозе, а недзе за спіною, што гэта адтуль. З-за Дзвіны...”

Іван Навуменка таксама належыць да пакалення франтавікоў. Суровай жыццёвай школай для будучага пісьменніка была вайна. Іван Навуменка будучы юнаком браў удзел у падпольнай дзейнасці, уваходзіў у армейскую разведвальную дыверсійную групу, быў партызанам Васілевіцкай брыгады імя Панамарэнкі. Многа твораў напісаў Іван Навуменка пра вайну, але і ў творах, якія былі пра мірны час, вайна пераплятаецца з сучаснымі падзеямі і

пастаянна нагадвае пра сябе. Адчуванне эмацыянальнай стомы, спустошанасці і пасля вайны доўга не пакідае герояў твораў Івана Навуменка. У сваіх творах пісьменнік стварыў партрэт пакалення семнаццацігадовых, кінутых у пекла вайны, якая спаліла іх юнацтва. Яны раптам сталі сталымі, сур'ёзнымі не па гадах людзьмі. Яны больш за другіх страдалі ад холада і голада.

“Малады васемнаццацігадовы жылот, аднак, нельга было замаліць ніякімі, няхай сабе ўзвышанымі і святымі лозунгамі. Ён патрабаваў харчу, і пры гэтым не толькі ў калорыях, а і ў пэўным аб'ёме. Пасля разводу на пляцы Віктар адразу пачынаў марыць пра абед, пра духмяную пайку, да якой было яшчэ далёка. Іншы раз ён маляваў ва ўяўленні, колькі б мог з'есці хлеба”.

Але больш за ўсё шкада было гэтых семнаццацігадовых хлопцаў, калі яны ў баях паміралі, гінулі, як цяжка пра гэта чытаць, а як цяжка гэта было перажыць іх бацькам і блізкім людзям.

“Вайна яшчэ не скончылася, а хлопцаў нараджэння дваццаць пятага года, з якімі разам хадзіў у школу і якія пайшлі на фронт, Віктар жывога не памятаў ужо ніводнага”.

Амаль усе творы **Івана Чыгрынава** прысвечаны вайне, хоць сам ён на ёй не быў, яму было ўсяго 8 гадоў, калі пачалася вайна. Але дзіцячыя ўспаміны былі такімі яркімі і моцнымі, што засталіся на ўсе жыццё. Вось што пісьменнік піша аб працы над сваімі кнігамі “... я сапраўды правёў дзяцінства ў вайне: жыў у вёсцы са сваёй сям'ёй, з братамі, сёстрамі і маці, бачыў гэтую вайну, хоць і быў малы. Але, як на сённяшні розум і вопыт, дык павінен сказаць – вельмі ж учэпістая дзіцячая памяць. Я ўжо забыў многае, што было пры дарослым жыцці, а з таго, дзіцячага жыцця, мала што забываецца. Нібы адбілася на фатаграфічнай стужцы. Адбілася і не засвечваецца ні часам, ні чым іншым. Дык вось, многае чэрпаў са сваёй уласнай памяці”.

У рамане “Плач Перапёлкі” расказваецца пра пачатак вайны, пра пакуты, якія нясе людзям вайна, пра волю і мужнасць беларускіх людзей на вайне. У пачатку рамана апісваецца спрэчка паміж намеснікам старшыні калгаса і жыхаром вёскі на конт таго, што нельга пакідаць немцам маёмасць і харчаванне. Каб не засталася немцам усё тое, што нельга вывезці, то трэба спаліць. Галоўны герой сустракаецца з ваенурачом і ўражаны тым, што ён хаваецца ад свайго доўга перад Радзімай, застрэльвае яго. Ён прыйшоў да думкі і ўгаворваў усіх, што трэба варочацца ўсім у родныя мясціны і там змагацца з лютым ворагам. Каб заблытаць і перахітрыць немцаў, партызаны ноччу пераплывалі цераз рэчку, а на іх замярзала мокрае адзенне, а каб пагрэцца яны сталі стукаць у вокны першай жа хаты, але іх туды не пусцілі.

- Ідзіце далей, - пачулі мы спалоханы жаночы голас. - Па гэты ж бок... праз пяць двароў... новая хата-пяцісценка.

Лубянела наша адзенне, стыла цела. Былі, здаецца, сярод сваіх, а дзверы не адчыняліся. Зрабілася крыўдна. Нібы нас выракліся...

Недзе недалёка пачуўся гук. Ён рос і насцярожваў. Нібы нацягваў хтосьці струну, якая гатова была лопнуць. І цяжка было адрозніць, адкуль гук ішоў: з неба ці з зямлі.

- Самалёты!... - усклікнуў Цыркін, і пачуў, як задыхаў ён, нібы чалавек скінуў з плеч цяжар.

Праз якую хвіліну і я ўпэўніўся, што набліжаліся самалёты... нямецкія... Яны ішлі на ўсход... А неба, спакойнае і лагоднае, свяцілася бяздумнымі зоркамі. І якой недарэчнасцю здаваліся на ім самалёты, ды яшчэ ў такі час, калі там павінны былі курлыкаць адны журавы.

Самалёты ішлі на вялікай вышыні. Іх было многа. І яны неслі некуды смерць.

А ты ведаеш, як балюча стаяць от так і слухаць, разумеючы, што хутка дзесьці начнуць сыпацца бомбы і што не адзін чалавек у гэты момант дажывае свае апошнія хвіліны? Балюча, брат, і крыўдна.”

З самых першых дзён Вялікай Айчыннай вайны **Іван Мележ** ваяваў на фронце. Былі баі з вялізнымі, непапраўнымі стратамі баявых сяброў пад Уманню, Нікалаевым, Растовам-на-Доне, Лазавой. Варожая куля не мінае і Івана Мележа, і ў чэрвені 1942 года ён атрымлівае цяжкае раненне. Пасля шпіталю будучага пісьменніка накіроўваюць у тыл, у педагагічным інстытуце ён выкладвае ваенную падрыхтоўку. Іван Мележ доўга лячыўся. Яшчэ знаходзячыся ў шпіталю, зразумеў, што не можа больш маўчаць, што яму трэба пісаць, пісаць праўду пра вайну. Так з’явіўся раман пра Вялікую Айчынную вайну “Мінскі напрамак”. Гэта быў самы першы ў беларускай літаратуры твор, прысвечаны падзеям Вялікай Айчыннай вайны, а дакладней – вызваленню Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. У гэтым творы адлюстроўваўся свядомы паказ маштабнасці баявых падзей вызваленчай барацьбы за Беларусь. Пісьменнік таленавіта ўславіў насамрэч бессмяротны подзвіг воінаў, партызан, падпольшчыкаў і мірнага насельніцтва падчас самага трагічнага выпрабавання.

Усе гэтыя цікавыя і праўдзівыя творы беларускія пісьменнікі пісалі не толькі для таго, каб уславіць гераічныя подзвігі, абудзіць у чытачоў шкадаванне і жальбу па загінуўшых, а яшчэ, каб людзі памяталі, што можа быць, калі пачынаецца вайна, каб людзі зразумелі, што нам патрэбен мір, мір ва ўсім свеце.